

Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti

Marko Dragić*
mdragic@ffst.hr

<https://doi.org/10.31192/np.16.2.5>
UDK: 94(398)“652“Teuta
398.2Teuta
Pregledni članak / Review
Primljeno: 22. siječnja 2018.
Prihvaćeno: 10. travnja 2018.

Ujedinitelj ilirskih zemalja kralj Agron umro je 231. godine pr. Kr., a naslijedila ga je njegova supruga Teuta. Oko kraljice Teute narod je kroz minula vremena ispleo predaje koje se pripovijedaju i u naše vrijeme. O Teuti se pripovijeda kao najljepšoj kraljici koja je bila kći ljekaruše iz Narone. Prema predajama Teuta je stolovala na Šolti, u Dolu na Hvaru, Svecu (nekadašnji otok Sv. Andrija) kod Visa, Jezeru kod Jajca, Borku kod Širokoga Brijega i Risnu u Boki Kotorskoj. Vrlo brzo je došla u sukob s Rimljanima koji su je porazili. Ilirski vojni zapovjednik Demetrije Hvaranin otkazao je poslušnost Teuti i priklonio se Rimljanima. Prema predajama na Visu Teuta je, ne mogavši gledati kako Rimljani pustoše njezino kraljevstvo, skončala na Svecu bacivši se iz svoje utvrde. U bokokotorskom i drugim krajevima u Crnoj Gori pripovijeda se da je Teuta skončala bacivši se sa stijene iznad Risna. U radu se navodi i interpretira četrdesetak povijesnih i etnoloških predaja koje su zapisivane od 2001. do 2017. godine. Te predaje izvorno su zabilježene u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.

Ključne riječi: Ilirsko kraljevstvo, Rimljani, tragična Teutina sudbina, ostatci Teutinih dvora.

* Prof. dr. sc. Marko Dragić, red. prof. u trajnom zvanju, predstojnik Katedre za književnost i kulturu i voditelj Modula za književnost i kulturu na Poslijediplomskom doktorskom studiju humanističkih znanosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, Poljička 35, HR-21000 Split.

Uvod

Kralj Agron je oko 250. godine pr. Kr. ujedinio ilirske zemlje i stvorio moćno ilirsko kraljevstvo. Umro je 231. godine pr. Kr., a umjesto njegova malodobnog sina Pinesa iz prvog braka, naslijedila ga je supruga Teuta. Dok su povijesni podatci o Teuti oskudni i oprečni, dotle u antičkih autora narod nakon dvadeset i tri stoljeća pripovijeda predaje o ilirskoj kraljici Teuti. Kroz ta vremena oko kraljice Teute narod je ispleo mnoge predaje. Te predaje govore o iznimnoj ljepoti kraljice, o njezinu kraljevanju i tragičnoj sudbini.

U ovom radu navodi se i interpretira četrdesetak usmenih predaja koje su zapisane od 2001. do 2017. godine. Te su predaje izvorno zabilježene u: bokotorskom zaljevu, Hvaru, Visu, Svecu (nekadašnji otok Sv. Andrija kod Visa), Pločama, Širokom Brijegu, Tomislavgradu i Jezeru kod Jajca. Pored usmenih predaja o kraljici Teuti svjedoče i ostatci njezinih dvora. Neki mikrotoponimi, također, čuvaju uspomenu na ilirsku kraljicu Teutu. Mnogo je predaja koje kazuju o zakopanom Teutinu blagu kojeg su mnogi kroz minula vremena uzaludno pokušavali pronaći. Narod na Visu pripovijeda da je Teutino blago prokletu i da one koji traže to blago zadesi zla kob.

1. Kralj Agron i kraljica Teuta

Agron je bio pripadnik ilirskoga plemena Ardijejaca. Sin je prvoga ilirskoga kralja Pleurata koji je vladao dijelom Ilirika oko Jonskoga mora. Agron je kraljevinu proširio osvojivši: Epir, Krf, Drač i Hvar a njegova vojska bila je najveća od svih prethodnih ilirskih vladara.¹ Smatra se utemeljiteljem Ilirske države. Sa suprugom Triteutom imao je sina Pinesa.² Dimitrije Demetar u svoj drami »Teuta« piše da je kralj Triteutu svrgnuo i prognao. Nedostatni su povijesni podatci o podrijetlu ilirske kraljice Teute. Po nekim predajama Teuta je bila kći ljekaruše iz Narone. Za vrijeme sajma ilirski ujedinitelj, kralj Agron razbolio se na sajmu i došao toj ljekaruši. Vidjevši njezinu kćer, ljepoticu Teutu, zaljubio se, isprosi je i oženio. Po drugim predajama Teuta je bila kći kralja Agrona kojom se on oženio jer su kraljevi kod Ilira kao i kod drugih civilizacija od sumerske, akadske, staroegipatske i drugih drevnih civilizacija smatrani božjim potomci-

¹ Usp. Mavro ORBINI, *Kraljevstvo Slavena*, prev. Snježana Husić, prir. i uvodnu studiju napisao Franjo Šanjek, Zagreb, Golden marketing – Narodne novine, 1999, 209.

² O tome više: Salmedin MESIHOVIĆ, *Ilirike*, e-izdanje, Sarajevo, 2014, 186-187; https://books.google.ba/books?id=cK83AwAAQBAJ&pg=RA1-PA187&lpg=RA1-PA187&dq=Triteuta&source=bl&ots=2Va2z7WsXU&sig=CtDzefs0JKDpxNt_YuLZ-ysL9w8&hl=en&sa=X&ved=0ahUKE-wiOv8zr2KXaAhWB16QKHdHTCoc4ChDoAQhOMAs#v=onepage&q=Triteuta&f=false (17.12.2017).

ma te im je bilo sve dopušteno. Radoslav Katičić prema Papazoglu navodi da je Teuta bila Agronova kći.³

Mavro Orbini u svom »Kraljevstvu Slavena« (1601. godine) navodi da su Polibije i Tit Livije Agronovu suprugu (Teutu) nazivali Teukom, Lucije Flor nazivao ju je Teuzom, a sv. Jeronim Teutom.⁴ Po narodnom pripovijedanju ne zna se je li Teuta ime ili je kraljevsko ime kod Ilira.⁵ Po bokokotorskim predajama ilirski su bogovi preklinjali Agrona da ne oženi Teutu, govoreći da je lijepa, ali je i zlokobna i vrele krvi te će kraljevstvu donijeti nesreću. Međutim, Agron je oženio Teutu i, prema predajama, sagradio joj grad u kojem će stolovati Teuta. Grad je po kralju nazvan *Agronium*. Grad se počeo graditi dok je Agron uspješno ratovao na moru. Agronium je uskoro bio izgrađen: podignute su arene, cvjetni trgovi, utvrđenja. Bilo je izgrađeno i pristanište u kojem je planirano da prvi privezan jedrenjak bude onaj koji će samoga Agrona dovesti kada ovaj dođe na proslavu otvaranja grada.⁶ Prema usmenim predajama u Kotoru, do Agrona, dok je ratovao, došla je vijest da Teuta živi razuzdanim životom. Kralj se odlučio vratiti i otkriti istinu. Teuta ga je dočekala »u raskošnim kočijama« te je prišla kralju i dala mu vrč vina u koji je kraljev vojskovođa Demetrije Hvaranin usuo otrov. Umoran kralj ispio je vrč, napravio nekoliko koraka i izdahnuo na tepihu prostrtom njemu u čast.⁷ Zbog toga umorstva kralja Agrona počelo je strašno kažnjavanje:

»Kad je Agron umro, bio je strašan potres i mnoge rijeke koje su tad tekle njegovim kraljevstvom postale su ponornice zauvijek. Ispod risanskih planina postoji sedam podzemnih jezera. Niti jedna od rijeka nije još izbila na površinu, a to će se desiti jedino kada žena slične božanske ljepote bude stolovala u Risan, na Carine.«⁸

Mitski grad Agronium je propao pod zemlju, a mjesto nekadašnjega grada prekrili su morski valovi. Po predajama Teuta nije bila kažnjena jer nije znala da se pripremalo ubojstvo njezinoga supruga. Pripovijeda se i da nije kažnjena zbog svoje iznimne ljepote.⁹ Kralj Agron, nakon uspješno svršenog rata s Etolcima, umro je nakon nekoliko dana zbog pretjeranog slavlja i pijančevanja i kraljevstvo ostavio na upravljanje svojoj ženi Teuti.¹⁰ Tada je Demetrije Hvaranin postao zapovjednikom nad ilirskom vojskom.

³ Usp. Radoslav KATIČIĆ, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, Matica hrvatska, 1998, 42.

⁴ Usp. Orbini, *nav. dj.*, 210.

⁵ Zapisao Marko Dragić, 2009. godine na Cetinju.

⁶ Usp. Antun VUJIĆ (ur.), *Hrvatski leksikon*, sv. 2, L-Ž, Zagreb, Naklada Leksikon, 1996, 565.

⁷ Prčanj kod Kotora, 2001. godine, Sonja Nikolić, djev. Nikolić, rođ. 1935. godine; Iva BRGULJAN, *Suvremene povijesne i etnološke predaje, legende, paremiografija i običaji iz Kotora*, dipl. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 19. svibnja 2006., 7.

⁸ *Isto*, 5.

⁹ Usp. *isto*, 6.

¹⁰ Usp. Orbini, *nav. dj.*, 210.

2. Teutino kraljevanje

Teuta je stupila na prijestolje 231. pr. Kr. nakon smrti supruga Agrona. Zbog velike Agronove pobjede Teuta se ponašala oholo te je svojim dopustila da gusare na štetu Grka i Rimljana i plijene njihove lađe i flote. Dok je Teuta opsjedala Vis stigli su Rimljani da bi s njom razgovarali o nanesenim nepravdama. Prilikom njihova govora Teuta je prkosila, ali je obećala da Iliri više ne će činiti nepravde i dodala da se nikome ne može priječiti da iz mora izvlači korist. To je naljutilo najmlađeg rimskog poslanika koji joj je rekao da je rimski običaj kažnjavati one koji čine nepravde i pomagati onima kojima se čine nepravde. Kraljica je prezrela tu opomenu i poslala *neke svoje* da sjekirom ubiju rimskoga poslanika koji je izrekao opomenu. Neki tvrde da je ubijen jedan poslanik, a neki da su ubijena obojica s cijelom pratnjom.

Kad je to vidio Demetrije, koji se nakon Agronove smrti bojavao kraljice jer su ga pred njom oklevetali, sjekirom je poubijao sve dalmatinske prvake da bi pružio zadovoljštinu Rimljanima zbog njihovih ubijenih poslanika. Tada je Teuta poslala poslanike Rimljanima i s njima sklopila mir obećavši im plaćati danak koji oni odrede te da će se povući iz Ilirika, osim iz nekoliko mjesta.¹¹ Teuta je vladala u ime svoga malodobnoga posinka Pinesa. U to vrijeme moćna Ilirska država prostirala se od lijeve obale Neretve do Epira obuhvaćajući sve otoke osim Visa. Nakon pokušaja da zavlada Visom zaratila je s Grcima koji su u pomoć pozvali Rimljane 229. pr. Kr. Poražena je u tomu ratu (229.-228. pr. Kr.).

2.1. Teuta na Šolti

Na Šolti se sačuvao kronikat da je Teuta najprije stolovala u dvorima sagrađenima u uvali Senjska. Tamošnji ribari su, želeći pridobiti kraljičinu naklonost, dok je gradila dvore bacali ribe na sve četiri strane. U novije vrijeme Šoltani svoj otok nazivaju Otokom kraljice Teute.¹²

2.2. Teuta u Dolu na Hvaru

Maja Bošković Stulli 1965. godine zabilježila je kronikat: »Kraljica Teuta živila u Dolu i tamo je izgubila zlatni sić. Doljani uvijek traže taj sić. Vide se zidovi njene kuće, u drugom Dolu. Bila je udana za nekega iz Dola. To je istina.«¹³

¹¹ Usp. Orbini, *nav. dj.*, 215.

¹² Zapisao sam 2016. godine u Šibeniku, a pripovijedali su mi organizatori Legendfesta.

¹³ Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Žito posred mora. Usmene priče iz Dalmacije*, Split, Književni krug, 1993, 249; Zapisala M. Bošković-Stulli 1965. godine u Starom Gradu na Hvaru, a kazivao joj Tonko Milatić.

Vjeruje se da je Teuta odabrala Dol za prijestolnicu jer je to mjesto bilo zaklonjeno od tramuntane, ali i barbarskih napada.

Teutin zlatni sić

Stari Hvarani koristili su ime Buta umjesto Teuta. I u naše vrijeme pripovijeda se da je Teuta zlatni sić¹⁴ utopila u gustirnu na putu do Filipovih:

»Predaje o Teuti govore da je utopila zlotni sić u gustirnu ča je na putu do Filipovih. Govorilo se i da je imala kvočku s pilićima koje je nikud zakopala i da se tuo nahodi pod njihovu kuću. Tamo ni pri, za vrime Teute, bila ta kuća tako da more bit da je tuo istina. Govorili su da se fundamenti nahode pod tuom kućom. Teuta je u Dolu sv. One sagrodila i dvuor. Kad su gradili¹⁵ crikvu, odnili su tuo stinje za grodnju, tako da su ostali somo¹⁶ fundamijenti.¹⁷ Na putu je osto somo mir, ali još se vidi starinsko grodnja. Mi pri Teutu nismo zvoli Teuta, nego Buta. Kad se Filipova ćijer¹⁸ udovala,¹⁹ stavili su u testamenat: Dobra von²⁰ je balerinka, / ispod Bute Roić Vinka.«²¹

Buta je bila grad u drevnom Egiptu. Prema mitologiji zaštitnica toga grada bila je zmijolika božica Buta.²² Nameće se pitanje ima li nekadašnji naziv Buta veze s božicom Butom?

Cikindol

Dol svete Ane na Hvaru nekada se zvao Cikindol jer, po živim predajama, u tome mjestu kraljica Teuta imala tvornicu novca – cekina.²³

»Dol Svete Gospe Blažene, Dol Svete Marije, zvo se Virduol, kako u njega izvire jedon vir. Posli se zvo²⁴ Gospe Dol. Dol Svete Ane zvo se Cikindol jer je u njega bila fabrika cekina krajice Teute. U Dolac, kad smo mi još išli u skulu,²⁵ nahodili su se cekini. Govoridu kako je Teuta činila šolde dok je živila ovuod.²⁶ Ljudi su bili govorili da je utopila zlotni sić i da je zakopala zlotnu kokoš sa pilićima.«²⁷

¹⁴ Sić – bakreni sud za vodu (Bratoljub KLAJČ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980, 1221).

¹⁵ Gradili – gradili.

¹⁶ Somo – samo.

¹⁷ Fundamijenti – temelji.

¹⁸ Ćijer – kći.

¹⁹ Udovala – udavala.

²⁰ Von – vama.

²¹ Dol na Hvaru, 2012. godine, Margarita Roić, djev. Milatić (1921-2013); Ana ROIĆ, *Hvarska duhovnost u suvremenoj etnografiji*, dipl. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 24. rujna 2012., 40.

²² Usp. Radoslav KATIČIĆ, *Illyricum mythologicum*, Zagreb, Antibarbarus, 1995, 239.

²³ Cekin – kovanica u Veneciji, zlatnik, dukat (Klajč, *nav. dj.*, 215).

²⁴ Zvo – zvao.

²⁵ Skula – škola.

²⁶ Ovoud – ovdje.

²⁷ Dol na Hvaru, 2012. godine, Margarita Roić, djev. Milatić (1921-2013); Roić, *nav. dj.*, 40.

Devedeset dvogodišnja Margarita Roić godinu dana prije smrti (2012.) pripćila je:

»U mom selu je živjela kraljica Teuta koja je imala dvorac poviše moje kuće, ali sada su tamo ostali samo temelji. Imala je tvornicu cekina i zato se moj Dol zvo Cikindol.«²⁸

Ostatci Teutinih dvora i ljetnikovca

Na mjestu negdašnjega Cikindola i sada se vide temelji Teutina dvora:

»Na temu mistu su i fundamenti od njenega dvuora. Ništa osim fundamijentih. Kad se gradila crikva sve su stinje odnili za crikvu i sve to razgrodili. I sad ni ništa za vidit nego somo fundamijente store di se nahodidu na mistu di je ona živila.«²⁹

Osim rezidencije Teuta je u Dolu sagradila i ljetnikovac od kojega su sačuvani ostatci zidova u Stončića dvoru:³⁰

»Kraljica Teuta je napravila dva građevinska zdanja u Dolu. Prvi je u prvemu Dolu poviše Njokotovih dvorih di je ljetnikovac. Moje mišljenje je da je to somo bila građevina za prevarit barbare koji su u to vrime postojali. U drugemu Dolu je napravila Teutine dvore kao pravu rezidenciju svoju. Danas je to neprohodno, a u prvemu Dolu, ovin ljetnikovac, još su jasno vidljiva četri zida i temelji, iako je sve to skromno. Teutini pravo dvori su u drugemu Dolu, to je bilo veliko zdanje, ali to je sad prekriveno šumom i takoreći nemoguće je doć do tega i otkrit.«³¹

Teutino šetalište

Kad su se u Dolu sv. Ane pravili putovi iznad Roića dvora stavljen je natpis »Teutino šetalište«: »Onda kad su naši činili pute, stavili su ploču doli kod Tometa, na Govnjur. Tuote su stavili i napisali: Teutino šetalište. Tuo se šetalište diže put Roića dvora, na livu ruku.«³² Na sredini Dola sv. Ane nalazi se crkva Svetoga Mihovila, arkandela. Također se nalazi župnikova kuća, župni ured, vjeronaučna dvorana, dom koji se nekada zvao blagajna, a poslije je bio zadruga, obnovljeno groblje, mrtvačnica. »Dol se produžije u dvije doline. Jedan je Cikindol, a sada se zove Dol Svete Ane, a drugi Virdol, a sada Dol Svete Marije.«³³

²⁸ Dol na Hvaru, 2012. godine, spomenuta Margarita Roić; Andrea JAŠIĆ, *Nematerijalna kulturna baština Dola na Hvaru*, dipl. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 18. srpnja 2012., 34.

²⁹ Spomenuta Margarita Roić; Roić, *nav. dj.*, 43.

³⁰ Legende o kraljici Teuti, *Tartajun*, 11. kolovoza 2012. www.tartajun.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=339&Itemid=178 (02.01.2017).

³¹ Dol na Hvaru, 2012. godine, Ivica Pavičić, rođ. 1979. godine, Dol, Hvar; Jašić, *nav. dj.*, 34.

³² Spomenuta Margarita Roić; Roić, *nav. dj.*, 42.

³³ *Isto.*

Teuta i Jelšonska voda

Nekada je kroz Dol protjecao potok Krušvica. U tom potoku utopio se Teutin sin, a Teuta je svojim podanicima zapovjedila da zatvore vrelo toga potoka. Vjeruje se da je voda našla novi put i izvire u Jelšonskom polju:

»U vrime kad je krajica Teuta vladala ovima krajima, kroz Duol je stalno teka potok od Krušvice. Baš u tin potok, kako se govorilo, utopi se Teutin sin. Ona sva žalosna, naređuje svojim podanicima da zatvoridu tin izvor vodije. Kako je izvor zatvoren, voda je nošla nove pute i govorilo se da je baš ova voda izbila u Jelšonsko poje na ono misto di se i danas puje voda. Ne znon je radi ovega ili čega drugega, ali ovoj vodi su često dodovali onin pridjev 'ludo' jelšonsko voda.«³⁴

Također se pripovijeda da je Teuta bacila grumen zlata i proklela potok Krušvicu.

Kvočka sa zlatnim pilićima

U tradicijskoj kulturi čest je motiv o zakopanom blagu koje nikada nitko nije našao. Na Hvaru se pripovijeda da je Teuta na Purkinemu zakopala zlatnu kvočku sa sedam zlatnih pilića:

»Govori se da je krajica Teuta zakopala na Purkinemu³⁵ kuku zlotnu kvočku sa sedan zlotnih pilićih. Od tad je puno svita kopalo na Purkinemu kuku da bi nošlo tu kvočku. Tuo se vidi po rapima na srid Vele gomile. Olma blizu se nahodi Vilino stina. Veliko stina okle puče pogled na cili Duol, a govoridu da je tu stinu vila tuote donila na glovi.«³⁶

U navedenoj predaji susreće se motiv vile koja je na glavi donijela veliku stijenu.

2.3. Teuta na otoku Svetog Andrije

Otok Sveti Andrija kod Visa poznat je pod imenom Svetac. Taj otok nije nastanjen već desetak godina. Vjeruje se da je na tome otoku kraljica Teuta živjela i doživjela kraj života. Uz taj otok vezano je više predaja koje se i danas pripovijedaju:

»Svetac (Sveti Andrija) je naš nojdajii, donedavno nastanjen škoj. Ime je dobi po ostacima crikve sv. Andrije, a puk ga skraćeno zove Svetac. Tragove života na njemu, moremo noć ol prapovijesti do zolnje³⁷ žene na otoku, čuvene tete Jurke koja je umorla pri desetak godišč. Svetac su, izgledo, obilježile žene. S njega je vladala zolnja ilirsko krajica Teuta, o kojoj su se provjale mnoge legende. Ilirska krajica Teuta je živila u našim krajima. Vodila je puste ratove. Rimjani su bili

³⁴ Legende o kraljici Teuti, *Tartajun...*; kazivačica je Lucija Šurjak, rođ. 1935. godine.

³⁵ Purkin kuk je naziv za brdo i veliko ilirsku gradinu koja se nalazi na nadmorskoj visini 276 metara, jugoistočno od Staroga Grada na Hvaru i zapadno iznad Dola.

³⁶ Legende o kraljici Teuti, *Tartajun...*; kazivačica je Raketina Moškateo, rođ. 1938. godine.

³⁷ Zolnja – zadnja.

idni³⁸ na Teutu i njene vojnike, koji su često gusarili, pa su joj zaprtili ratom. Teuta ni poslušala upozorenja pa je poce rat koji je izgubila.«³⁹

Teutina kula (Krajicino)

Od starinskih znamenitosti, na vrhu otoka Sveca kod Visa nalazi se Krajicino,⁴⁰ poznato i kao Teutina kula:

»Teuta je bila ilirska kraljica koja je u 3. stoljeću živjela na Visu i njegovoj okolini. Poznata je po tome da je vodila brojne ratove i piratske pohode. Upravo je to bio razlog zašto je često dolazila u sukob s Rimskom republikom, i tako su Rimljani zaprijetili ratom. Teuta se nije obazirala na upozorenja koja je dobivala od ilirskih starješina te je tako ušla u rat, koji je izgubila. Poznata je po svojoj ljepoti, hrabrosti i mudrosti. Nakon poraza s Rimljanima, Teuta se povukla na otok Svetac, u kulu Krajicin koju su joj izgradili njezini vojnici. I danas se smatra da se tamo nalazi veliko blago, koja je kraljica sakrila, ali se još nije pronašlo.«⁴¹

Živa je predaja koja kazuje da je kraljica skončala život bacivši se iz svoje utvrde na Svecu:

»Dok naši, Listićovi,⁴² vucu legendu još od pri da je tote živila krajica Teuta i da su tote bile njezine odaje i da je tote skončala, hitila se iz te svoje utvrde kad je izgubila rat od Isejci, dakle sa Isun.⁴³ I tote je skončala, hitila se niz te zide kal je izgubila rat.«⁴⁴

Ruševine Teutine kule vide se i sada. Na otoku je i jedina kapelica u ruševnom stanju.

Na otoku Svecu postoji nekoliko mikrotoponima koji ime baštine po Teuti. Takva je, primjerice, Krajicina špilja u blizini naselja Oključna.⁴⁵ Ispod Teutine kule mala vala naziva se *Pol Krajicino*.

³⁸ Idni – ljuti.

³⁹ Split, 2010. godine Pave Linčir, rođen 1955., u Splitu; Karmen IVANIŠEVIĆ, *Suvremeni zapisi hrvatske usmene književnosti u Dalmaciji*, semin. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2010., 9.

⁴⁰ »Krajicinu je jednu bardiće (brdašce) kad se gleda na škoju od levonta, od istočne bonde. Nikih dvista metri na bardo, jednu, takoreć, голу bardo napravljenje je stražara i to ninder u 6. stoljeću, a ta stražara je služila za prijenos podataka sa juga do sjevera Jadrana svjetlosnima signalima. Zarcalima, caklima se dovalo signale. Iz ove pozicije, sa Sveca, vidi se Komiža, Biševo, a vidi se i Lastovo, odnosno vidi se taraferma unutra, unutra pul Biokova i tako je vjerojatno svjetlosni signal hodi ol Dubrovnika, priko Mljeta, pud Lastova, iz Lastova pud Sveca i onda pul Žirja i tako je nojažveltije (najbrže) hodila vijest (Vis, 2015., Boško Radić)« (Dora ČUKUŠIĆ, *Hrvatska usmena književnost Visa*, semin. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, lipanj 2015., 9).

⁴¹ Vis, 2016. godine, Antica djev. Grgić, udanu Kavaru. Rođena je 1942. godine na otoku Visu i živjela je u Podšpilju, malom naselju ispod Žena glave, do svoje druge godine; Filipa Dora ČAPETA, *Hrvatska usmena književnost Visa*, semin. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, lipanj 2016., 13.

⁴² Nadimak obitelji Radićevih.

⁴³ Vis, 2015., Boško Radić; Čukušić, *nav. dj.*, 12.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ O tome više: Thimoti KAISER, Stašo FORENBAHER, Krajicina špilja i brončano doba otoka Visa, *Opuscula archeologica* 26, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2002, 99-110.

2.4. Teutina rezidencija u Jezeru kod Jajca

Jezero je mjesto koje se nalazi između Mrkonjić Grada i Jajca. U tom mjestu uživala je ilirska kraljica Teuta koja je imala svoju rezidenciju u Jezeru gdje je obavljala obveze kao kraljica, ali i odmarala se. Pripovijeda se da je ona naredila da se u Jezeru iskopa još jedno korito Plive pa je tako nastao otok ili ada. Rijeka Pliva baštini ime od ilirskoga naziva Pelva. Tako je ada s nekadašnjom tvrđavom bila središtem grada Jezera. Nekadašnja tvrđava imala je ulaze (gvozdene kapije) do oba korita Plive. Preko korita prelazilo se mostovima koji su se u noć ili kad je prijetila opasnost od neprijatelja dizali »na čekrk« lancima. Nekadašnjoj tvrđavi nema ni traga. Stari ljudi pripovijedaju da je prokopavanje novog korita Plive bilo nužno jer se voda često izlijevala iz Plive pa su putovi u pravcu današnjeg Šipova i Varcar Vakufa – Mrkonjić Grada – često bivali poplavljeni i neprohodni. Od nekadašnjega sjaja Jezera skoro ništa nije sačuvano, a u okolici se nalaze tragovi drevnih Rimljana.⁴⁶ Nekoć su uz rijeku Plivu postojale mnoge mlinice. Neke vrste nekadašnjeg bogatstva razne divljači lovci su istrijebili. Riba se lovila dugačkim izdubljenim čamcima kakvih odavno nema.⁴⁷

2.5. Teutin ljetnikovac na Borku kod Širokoga Brijega

U širokobriješkom kraju pripovijeda se da je Agron Teuti dao izgraditi ljetnikovac u Borku kod vrela Lištice. Grnčar Pero Ćorić ostavio je u nasljeđe priču i nekoliko umjetničkih djela (u keramici) pod nazivom »Carica Teuta u Borku«. Pero je upamtio priču svoga djeda o gradnji ljetnikovca u kojem je boravila Teuta:

»Nakon smrti kralja Agrona Teuta pokušava upravljati kraljevstvom iz Borka, ali ne uspijeva. Tada je, shrvana bolom i tugom, odlučila da skonča život u Borku, zamolivši svoga sina da je tu pokopa. Navodno je Teuta proklela sve vojske koje uđu u područje Borka i pomute joj mir. Posebno je zanimljivo da ni Turci koji bi zaposjedali sva vrela, ne samo da nisu izgradili kulu u Borku, nego ni mlinicu. Prva turska mlinica nizvodno od vrela je izgrađena kod današnjeg mosta na Trgu žrtava rata u samom središtu grada.«⁴⁸

Grgo Mikulić u svojoj knjizi *Priče i legende iz Hercegovine* navodi predaju o ljetnikovcu u Borku u kojem je, prema širokobriješkoj predaji, kraljica Teuta dočekala zadnje dane svoga života i počiva u tome mjestu:

⁴⁶ Miroslav DŽAJA, Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Sa kupreške visoravni*, Baško polje – Zagreb, 2019, 156-157.

⁴⁷ Jajce, 2010. godine, Marija Štrkalj rođ. Kotromanović u Mrkonjić Gradu, živi u Jajcu; Gabrijela KOTROMANOVIĆ, *Usmeno-književna i etnološka baština u Mrkonjić gradu*, dipl. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 22. listopada 2010., 31.

⁴⁸ Tomislav ĆUŽIĆ, Borak, *Vitko – časopis Matice hrvatske Široki Brijeg*, 11 (2008) 37.

»O Borku su ispričane mnoge priče i legende. Mnoge su već i zaboravljene. Ipak neke su ostale i sačuvale se sve do današnjih dana. Jedna od njih je i ona koja govori kako je ilirski kralj Agron u Borku, zbog ljepote kojom je očarao njegovu ženu Teutu, dao izgraditi ljetnikovac. Legenda dalje kaže kako je kraljica koristila svaku prigodu otići u taj ljetnikovac i ostajati što dulje, koliko joj je prigoda to dopuštala. (...) Nakon Agronove smrti, nasljeđuje ga njegova žena Teuta, budući da je njegov sin Pines bio maloljetan. Glavni ilirski vojskovođa Demetrije time nije bio osobito oduševljen, pa je rovario protiv kraljice Teute kad god mu se za to ukazala prilika. Tako, u ratovima koje su vodili protiv rimske vojske, Rimljani uspijevaju pridobiti Demetrija na svoju stranu. Nakon toga Rimljani uspijevaju poraziti ilirsku vojsku. Teuta je bila primorana prihvatiti nepravedan mir i plaćati danak. Nezadovoljna i ožalošćena, zbog izdaje, povlači se u Borak i odatle pokušava upravljati kraljevstvom. Budući da je imao rimsku potporu, nasilni Demetrije je radio što ga volja, štoviše, ponašao se kao kralj. Saznavši to, kraljica Teuta saziva sve vojskovođe u svoj ljetnikovac u Borku, no doživljava još jedno poniženje. Vojskovođe, po nagovoru Demetrija, ne samo da nisu uvažavali kraljicu Teutu nego su joj se i narugali, a Demetrije joj i silu učini. Tako shrvana bolom i tugom, svjesna kako joj se primakao kraj, Teuta saziva svoje najbliže i sina moleći ih da je pokopaju u Borku, nakon čega izriče kletvu na sve vojske koje budu dolazile u Borak i remetile njezin mir. Možda u ovome i leži odgovor na pitanje: kako to da se nijedna vojska, i ne samo vojska, kroz povijest nije nastanila ni na tom prostoru, unatoč njegovoj pogodnosti i ljepoti, čak ni Osmanlije, a znamo da su Osmanlije osobito voljeli ovakva mjesta.«⁴⁹

U Borku iznad vrela rijeke Lištice, na teško pristupačnome mjestu, nalaze se ostatci tvrđave. Turci su je osvojili 1477. godine. Dominik Mandić tvrdi da je ta tvrđava bila Nebojša, glavni grad župe Večerić, a Bonifacije Rupčić smatra da je to bio Kruševac, glavni grad župe Blato.⁵⁰ Narod pripovijeda da je to bila rezidencija kraljice Teute.

2.6. *Teuta u Stržnju kod Tomislavgrada*

Turska je vladavina (1463-1878) ostavila najdublje rane u Hrvata. Zato se vrijeme često dijeli na ono prije Turaka, za vrijeme Turaka i poslije njih. Tako je i u sljedećoj predaji premda je kraljica Teuta živjela 1700 godina prije turske vladavine u Bosni i Hercegovini:

»Gori u nas, među brdima, u Stržanju ima i sad ostataka kule di su kralj i kraljica živili. To je bilo prije Turaka, kralj je umro, a kraljica ostala sama, to je bila kraljica Ilira Teuta. Kad su Turci arali došli blizu Stržanja i oće kraljicu otet i ubit, a baba jedna reče kraljici da biži, ali neka konje potkuje obratno, da

⁴⁹ Grgo MIKULIĆ, *Predaje i legende iz Hercegovine*, Široki Brijeg – Zagreb, Gral, 2009, 15-16.

⁵⁰ Usp. *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije*, Mostar, 1977, 70.

je ne mogu pratiti. Tako i bilo, kraljica utekla, a Turci se vrtili u krug dok nije dodijalo.«⁵¹

U hrvatskoj usmenoj književnosti čest je motiv potkivanja konja naopako.⁵²

2.7. Teuta u Risnu

Rizinium je bio posljednje utočište kraljice Teute. Po predajama Rizinium su počeli graditi negdašnji stanovnici Troje koji su se nakon pada Troje i više-mjesečnih lutanja smjestili kraj Crnoduboke. Ubrzo se ondje nastanilo ilirsko pleme Rizinauta koje je, uz pomoć ilirskoga plemena Manija, sagradilo grad i opasalo ga bedemima.⁵³

Drevni Rhizon (današnji Risan) ime je rijeke i grada kojim su vladali Enhelejci.⁵⁴ Po grčkoj mitologiji, u zemlju Enhelejaca, nakon pada Tebe, na volovskoj zaprezi došli su Kadmo i Harmonija i osnovali grad Butoa (današnja Budva).⁵⁵ Teuta se povukla u Risan, mjesto u današnjoj Crnoj Gori⁵⁶ i bila prisiljena plaćati ratnu odštetu i danak te ograničiti kretanje naoružanih brodova. Rimljanima je pripao prostor do ušća Drima, a Hvarom i susjednim otocima zavladao je rimski vazal, a Teutin nekadašnji vojskovođa Demetrije Hvaranin.⁵⁷ Hrvati iz Crne Gore u svojim predajama *zamjeraju* Teuti jer je i ona bila u svečanoj povorci kada joj je muž otrovan. Hrvati joj *nisu oprostili* ni njezin *kukavičluk* jer se u Risnu sakrila.⁵⁸ Međutim, Crnogorci i danas mnogo pripovijedaju o kraljici Teuti mistificirajući i glorificirajući je.⁵⁹

⁵¹ Šujica, 2004. godine, Ante Brzović, rođ. 1930. godine u Šujici; Tatjana ČUIĆ, *Duvanjske povijesne i etnološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini*, dipl. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 23. studenog 2004., 23.

⁵² Pripovijeda se da je kraljica Katarina na konju potkovanom naopako bježala od Turaka 1463. godine. Kada je herceg Stipan Vukčić Kosača zaratio s najstarijim sinom Vladislavom na konjima je, potkovanim naopako, pobjegao s golemim blagom u Dubrovnik. Turci su ne mogavši osvojiti Drežnicu kod Mostara poslušali savjet neke babe koja im je savjetovala da potkuju konje naopako i tako uđu u to mjesto. Cilj potkivanja konja naopako bio je zavarati neprijatelja i tako uspjeti u određenim nakanama.

⁵³ Risan, 2005. godine, Tomislav Grgurević, rođ. 1935. godine; Brguljan, *nav. dj.*, 15.

⁵⁴ Prema mitologiji Ilirija je nazvana po Iliriju, Polifemovu sinu. Po toj mitologiji »kiklop Polifem i Galateja imali su sinove Kelta, Ilirija i Galu. I oni su krenuli iz Sicilije i zavladao su narodima koji se po njima nazivaju Kelti, Iliri i Galačani. I to mi se najviše sviđa, iako mnogi pričaju i mnogo toga drugoga: Iliriju su se rodili sinovi Enhelej, Autarije, Dardan, Med, Taulant, Pereb i kćeri Parto, Daorto, Dasaro i druge, odakle su Taulantijci, Perebi, Enhelejci, Autarijati, Dardanci, Medi, Partini, Dasareti i Darsi. A taj je Autarije, kako misle, imao sina Panonija ili Peona, a Peon Skordiska i Tribala, po kojima se slično tako nazivaju narodi« (Katičić, *Illyricum mythologicum...*, 246).

⁵⁵ *Isto*, 239.

⁵⁶ Usp. Orbini, *nav. dj.*, 215.

⁵⁷ Usp. Antun VUJIĆ (ur.), *Hrvatski leksikon*, L-Ž, sv. 2, Zagreb, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1996, 565.

⁵⁸ Risan, 2005. godine, spomenuti Tomislav Grgurević; Brguljan, *nav. dj.*, 15.

⁵⁹ SAT RT CG, 1. ožujka 2005., 17, 45.

Propast Riziniuma

Usmenom je komunikacijom do naših dana u kotorskom kraju u Crnoj Gori sačuvana predaja o rimskom kapetanu Horaciju koji je zbog nevremena uplovio u luku u Risnu. Horacija je zavoljela Teuta koja je stolovala u Risnu. Međutim, u Horacija se zaljubila i vila Rizina koja je preletjela bedema Risna i ušla u kraljičinu ložnicu prekorivši je zbog ljubavi prema Horaciju i zaprijetivši joj da će izmoliti bogove da joj prijestolnicu prekrije more. Teuta nije ozbiljno shvatila upozorenje vjerujući da će s ljubomornom vilom izaći na kraj. Međutim, jedne noći iz vedrog neba počele su sijevati munje, zagrmjeli su gromovi, zemlja se počela tresti i njezina utroba se otvarala. Čuli su se vapaji žitelja Riziniuma. Kad se svanulo na mjestu nekadašnjeg grada Riziniuma bilo je more.

Vila se spustila u more tražeći svoga mladića Horacija. Pripovijeda se da i sada vila obilazi ruševine potonuloga grada i ne dopušta nikome da uznemiruje njezinoga dragog.⁶⁰ Po predajama, u gradu se živjelo razuzdano. Žitelji su bili grubi i surovi. Stoga su ih bogovi uzaludno upozoravali. Na mjestu gdje je bio grad zemlja se propuntala i Rizinium je propao u zemlju. Kao opomena ostalo je samo nekoliko zgrada. Nekadašnji grad prekrilo je more.⁶¹ Po povijesnim izvorima kao i u usmenim predajama Rimljani su porušili grad, a potom su ga obnovili.⁶² O značaju Risna svjedoči i Risanska biskupija. Papa Grgur I. Veliki 591. i 595. godine spominje risanskoga biskupa Sebastijana.⁶³ Biskupija je postojala do 1540. godine kada su Turci osvojili Risan. Od tada je Risanska biskupija naslovna biskupija.

Carine

Na području *Carine*, posljednjih godina, arheolozi su mnogo istraživali i tamo su pronađeni mnogi objekti koji datiraju još iz vremena prije ilirske države. To je jedno od najstarijih arheoloških nalazišta na južnom Jadranu. U narodnomu je pamćenju ostalo da se na obalama *Crnoduboke* carski živjelo za vrijeme kraljice Teute. Međutim, žitelji su živjeli raskalašenim životom te su im bogovi zaprijetili kaznom. Božja kazna je izvršena. Carine su srušene sa zemljom, a kao opomena ostali su tragovi nekih građevina. Na mjestu nekadašnjih Carina nikada nitko nije gradio domove vjerujući da je to mjesto prokletu. Lokalitet se i danas zove Carine.⁶⁴

U navedenim predajama prepleću se motivi povijesnih, etnoloških, mitskih i eshatoloških predaja. U tim je predajama i starozavjetni motiv o propasti Sodome i Gomore koje su stradale zbog svojih opačina: »Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem i uništi one gradove, i svu onu ravnicu

⁶⁰ Prčanj, 2001. godine, spomenuta Sonja Nikolić; Brguljan, *nav. dj.*, 16.

⁶¹ Risan, 2005. godine, spomenuti Tomislav Grgurević; Brguljan, *nav. dj.*, 16-17.

⁶² Usp. *isto*, 17.

⁶³ Risanska biskupija, www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52974 (08.01.2018).

⁶⁴ *Isto*.

i sve žitelje gradske i sve raslinstvo na zemlji« (Post 19, 24-26). Nakon spaljivanja dim se dizao »nad zemljom kao dim kakve klačine (...) (a) Bog (...) zatirao gradove u ravnici«⁶⁵ (Post 19, 28-29). Mnogo je takvih legenda u suvremenom hrvatskom pripovijedanju.⁶⁶ Te legende pripovijedaju i Srbi i Bošnjaci. Rizinium je zbog Teutina grijeha »preselio pod more«. Njezin je grijeh bila ljubav prema rimskom kapetanu, a sin joj je bio stariji od njega. Međutim, vila je imala pravo na tu ljubav jer je po narodnom vjerovanju bilo malo vilenjaka pa su vile bile prisiljene ljubovati s mladićima. Ljubav vile *Rizine* jaka je do naših dana. Ona se spustila u morske dubine i traži svoga mladog pomorca. I danas, kažu, ona obilazi ruševine potonuloga mitskoga grada Riziniuma i nikome ne da da tamo zađe i uznemiri njezina dragog.

Po drugim predajama žitelji Riziniuma bili su grubi i surovi i nisu slušali opomene bogova. Zato je njihov grad upao u veliku jamu i more ga je prekrilo. Svi su žitelji toga grada izginuli i nije imao tko pričati što se dogodilo. Narod i danas vjeruje da negdašnji žitelji Riziniuma žive svoj život negdje u unutrašnjosti zemlje. Carine su sravnjene sa zemljom zbog raskalašena života žitelja toga ilirskoga kraljevskog grada. Ondašnji stanovnici nisu se obazirali na božje opomene. Bogovi su uništili Carine, ali su ostavili tragove nekih građevina koje i danas u narodnomu pripovijedanju svjedoče strašnu kaznu koju su doživjeli drevni Iliri u tomu mjestu.

Stijena kraljice Teute

U Riziniumu je kraljica postajala sve potištenija i zabrinutija. Na pitanja svojih prvaka zašto je tužna ispričala im je da ju je njezin otac, dok je bila djevojčica, vodio k trima proročicama. Dvije su joj prorekle blistavu budućnost, a jedna joj je prorekla da će nesretno okončati u gradu koji će potom nestati.⁶⁷ Iznad Risna, na padinama Orjena, koje se spuštaju u more, postoji stijena za koju se vjeruje da se s nje sunovratila Teuta, da ne bi pala u ruke Rimljanima koji su bili opkolili Rizinium. Opkoljena kraljica vidjela je da joj nema spasa. Sazvala je svoje zapovjednike i rekla im da će radije u smrt nego u ložnice zapovjednika rimskih legionara. Ubrzo je počelo strašno nevrijeme. Kad je nevrijeme smirilo Teute više nije bilo. Pripovijeda se da ju je, prema njezinoj želji, vjetar odnio do stijene iznad grada. Rimljani su vidjeli kako oluja nosi ženu u bijelom koja se spustila na vrh stijene. Bila je to Teuta koja se sunovratila niz liticu i zauvijek nestala. Sljedećeg jutra našli su je mrtvu na obali mora.⁶⁸ Rimljani su Rizinium osvojili bez borbe. Uzalud su Rimljani tražili kraljicu i njezino blago.⁶⁹

⁶⁵ Usp. Stipe BOTICA, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Zagreb, Vlastita naklada, 1995, 64.

⁶⁶ Usp. Marko DRAGIĆ, Starozavjetni motiv Sodome i Gomore u Bakulinom Šematizmu i u suvremenom pripovijedanju u Hercegovini, u: Pavao Knezović (ur.), *Zbornik o Petru Bakuli*, Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2013, 75-97.

⁶⁷ Usp. Risan, 2005., spomenuti Tomislav Grgurević; Brguljan, *nav. dj.*, 19.

⁶⁸ Usp. *isto*.

⁶⁹ Usp. Prčanj, 2001. godine, spomenuta Sonja Nikolić; Brguljan, *nav. dj.*, 23.

Teutine suze

U bokokotorskom kraju mnogi toponimi i danas u svom nazivu imaju Teutino ime kao što je *Teutina pećina*, odakle izvire Sopot, vrelo koje se javlja samo dva puta godišnje. Po narodnom pripovijedanju taj je potok nastao od Teutinih suza koje je isplakala gledajući kako Rimljani osvajaju njezino kraljevstvo: »Taj bujni izvor koji je doduše kratkoga vijeka od svega par dana, to su ti suze kraljice Teute. To ti ona plače za vojnicima poginulim protiv Rimljana.«⁷⁰ O Teutinim suzama pripovijedaju i Crnogorci.⁷¹ Po crnogorskoj tradiciji ekonim Tivat baštini ime po kraljici Teuti. Crnogorci su u svojim pričama kraljici Teuti pripisali osobine svete. Po tim je pričama kraljica Teuta sa stijene koja se danas zove *Stijena kraljice Teute* uzletjela na nebo.⁷²

3. Teutin karakter

Polibije je Teutu okarakterizirao kao nepromišljenu i kratkovidnu vladaricu što je, prema Polibiju, karakteristično za žene. Polibijeva karakterizacija Teute uklapa se u helenističke stereotipe o ženama vladaricama koje su slabe, ohole, tašte i strastvene.⁷³ Polibije u Teutinoj nepromišljenosti i naglosti vidio uzrok rata s Rimljanima koji je uništio Teutinu vladavinu. Ilire i Teutu Polibije negativno prikazuje ističući ilirske mentalne karakteristike koje su posljedica ilirskih običaja i načina života.⁷⁴ Polibije je, negativno opisujući Teutu i Ilire, opravdavao rimske vojne pohode i osvajanje Ilirskoga kraljevstva.⁷⁵ Apijan Aleksandrijski Teutu je prikazao kao oštroumnu vladaricu koja je u Rim poslala izaslanike da bi im vratila dezertere i zarobljenike. Molila je od Rimljana oprost za sve što je loše učinjeno za vladavine njezina muža Agrona. Prema Apijanu Teuta je bila svjesna mogućih posljedica rata s Rimljanima te je diplomatski željela urediti odnose s Rimljanima.⁷⁶

Narod o Teuti pripovijeda kao iznimnoj ljepotici, hrabroj i mudroj vladarici: »Bila je puno lipa, hrabra kako lav i mudra kako zmija. Imala je muško sarce u ženskim plećima, ca dokaziju⁷⁷ puste borbe.«⁷⁸ Kroz minula vremena Teuta je, primjerice u viškim predajama, postala simbolom ženske odvažnosti i mudro-

⁷⁰ *Isto.*

⁷¹ Usp. SAT RT CG, 1. ožujka 2005., 17, 45.

⁷² Usp. *isto.*

⁷³ Usp. Amela BAJRIĆ, Teuta i Iliri u Polibijevom odlomku o rimskom poslanstvu u Iliriji, *Vjesnik Arheološkoga muzeja u Zagrebu*, 46 (2014) 1, 50.

⁷⁴ Usp. *isto.*, 29-56.

⁷⁵ Usp. *isto.*

⁷⁶ Usp. Bajrić, *nav. dj.*, 51-52.

⁷⁷ Dokaziju – dokazuju.

⁷⁸ Split, 2010. godine, Pave Linčir, rođen 1955. u Splitu; Ivanišević, *nav. dj.*, 11.

sti.⁷⁹ Pripovijeda se da je Teuta bila fatalna za krupne muškarce koje je odvodila u svoje odaje. Dokaz tim predajama narod vidi u grobovima na otoku Svecu:

»I tote su navodno nojdijeni kosturi mladićih ol dvo metra i da je navodno ona volila mladiće koji su bili galijoti i da je na bila ništo slicno kuda Kleoptara i da je na tote skupjala muške i nosila ih u te svoje odaje.«⁸⁰

U Pločama živi predaja o Teuti koja je bila lijepa i da je voljela imati sve muškarce u koje se zaljubljujvala:

»Pričalo se i da je Teuta bila žena koja je proždimala muške, valjda zato šta je bila toliko lipa. Neki to ode shvaćaju da ih je ko jela il da ih je zatvarala, al malo ko misli da je bila toliko zla, iako stari svašta znadu ispričat. Većinom se misli da je ona pomogla ribarima pa da je onda bila dobra kraljica pa čak je i neki zovu vilom, koji ne znaju točno priču. To ljudi nekad pogriše jer se priče prinose s koljena na koljeno i unda ko će ti znat šta ko nadoda il oduzme i unda se znade stvorit neka kroz druga priča. Tako i za ovo, ni ja sam ne znan je li to istina, virovatno nije istina da je ona neka vila il da jede muške, al možda je istina da je nekad davno ona spasila naše ribare jer tu nema ništa čudno ni neobično. Bila je oluja, oni su bili u malin čamcim i unda je došla ona sa jačin brodom. Al kažen ne mora značit, ni ja ne virujen svemu šta sad čujen, iako ove priče koje stari pričaju, nekad se čine puno istinitije nego bilo šta šta čujemo danas.«⁸¹

Drevnoga je postanja predaja u Pločama po kojoj ribari za velikoga nevremena zazivaju pomoć Teutinu:

»Postoji predaja o Teuti kako je ona pomogla ovin ribarima ode. Bila je neka oluja, a naši ribari su krenili odavden i bila je kriza. Nisu imali ribe, a tribali su ulovit i prodat da bi mogli dat hranu familji. I tako su krenili dalje od ušća, prema otvorenijem moru i zafatila ih oluja točno pred mrak. Borili su se s jadnim čamcima, nisu imali kočice il te jače brodove, nego lađe il trupe il te neke slabije čamce. U to je naiša neki brod sa kraljicom Teutom i pomoga ribarima da prežive i spase ribu koju su ulovili. Zato svi ribari s ušća imaju izreku: 'Ako bude vitra, Teuto, dođi po nas!'⁸²

U Pločama pripovijedaju da se Teuta bacila s nekakve stijene i tako umrla, ali da se to nije dogodilo u tom kraju.

⁷⁹ Žena Glava (Vis), 2015. godine, Ivan Sviličić, rođ. 1944. u Santa Mariji di Leuci (u zbjegu), rodnom iz Žena Glave; Petra BOŽANIĆ, *Usmenoknjiževna baština na Visu*, semin. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2015, 6.

⁸⁰ Vis, 2015., Boško Radić; Čukušić, *nav. dj.*, 11.

⁸¹ Ploče, 2012. godine, Ante Marinović, rođ. 1950. u Baćina, Ploče; Valentina KUČINIĆ, *Suvremeni zapisi usmenoknjiževne baštine u Pločama*, semin. rad, mentor prof. dr. sc. Marko Dragić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2012, 6.

⁸² *Isto.*

4. Teutino blago

Postoje više predaja vezanih za Teutino blago za koje govore da je sakriveno iznad Morinja, u pećini Lipcima, na čijim stijinama i danas stoje crteži stari nekoliko milenija: jeleni, lovci u trku i lađe s razapetim jedrima.⁸³ Po nekim predajama Rimljani su u Risnu našli mrtvo tijelo kraljice Teute, ali nisu našli njezina sina Pinesa niti pet galija s blagom. Po narodnom vjerovanju Pines je blago sakrio i ostavio poruku ispisanu nejasnim znakovima. Narod vjeruje da će blago nekada moćne kraljevine pripasti onomu koji razriješi »svojevrnsni Pinesov rebus«. Mnogi su uzaludno pokušavali razriješiti taj rebus. Za protekla dva milenija i dvije stotine godina još ga nitko nije riješio. Teutino blago nalazi se na sigurnome mjestu, a nad njim stoljećima bdiju velike zmije otrovnice koje se nalaze na ulazu u veliku riznicu na kojoj su petora vrata.⁸⁴

Nakon poraza od Rimljana Teuta se povukla na otok Svetac, u kulu koju su izgradili njeni vojnici.

»Misto di se nalazila kula danas se zove 'Pod krajicino'. Teuta je poznata i kako gusarska krajica pa se provjalo o velikemu blagu koje se nikad ni nošlo, ali se provje da se nalazi nindri na Svecu.«⁸⁵

Prokletstvo blaga kraljice Teute

Prema predaji, kraljica Teuta je zajedno sa svojom vojskom bježala od Rimljana. U bijegu je naišla na otok Vis. Sa sobom je nosila svoje blago i nije željela da ono dospije u ruke Rimljana. Na Visu je sakrila svoje blago. Pripovijeda se da su njezini vojnici u jednoj noći sklonili *tri lambika*⁸⁶ *zlata*. Teuta se nije dugo zadržala na otoku.⁸⁷

Sačuvano je vjerovanje da se na Visu nalazi blago kraljice Teute. Tamošnje stanovništvo bezuspješno je tražilo kraljičino blago, posebice poviše uvale *Taleška*.⁸⁸ Na jednoj hridi nalazi se *Vela Gomila*. Blizu te gomile nalazi se rupa oko pedesetak metara. Mnogi Višani tražeći zlato kopali su tu rupu i prebacujući kamenje na drugu stranu. Tako je nastala *Vela Gomila*.⁸⁹

Na Visu se vjeruje da će prokletstvo *krajicina*⁹⁰ blaga stići svakoga onoga koji traži kraljičino blago. Prema živoj tradiciji sve one koji su tražili kraljičino blago zadesila zla sudbina i nestali su ili je zla kob zadesila nekoga od članova

⁸³ Usp. Miraš MARTINOVIĆ, *Mitologija*, Kotor, Uliks, 2003, 262.

⁸⁴ Usp. Kotor, 2006. godine; Brguljan, *nav. dj.*, 27.

⁸⁵ Split, 2010. godine, Pave Linčir, rođen 1955. u Splitu; Ivanišević, *nav. dj.*, 11.

⁸⁶ Lambik – kotao u kojemu se kuha rakija obujma od 300 do 400 litara.

⁸⁷ Božanić, *nav. dj.*, 8.

⁸⁸ Uvala Taleška nalazi se na južnoj strani otoka.

⁸⁹ Usp. Božanić, *nav. dj.*, 8.

⁹⁰ Krajica – naziv koji stanovnici otoka Visa nadijevaju ilirskoj kraljici Teuti.

obitelji. Pripovijeda se da je za vrijeme Drugoga svjetskog rata čovjeka koji je kopao tražeći blago pogodila granata.⁹¹

Zaključak

U usmene predaje ulaze samo sudbonosni povijesni događaji i osobe. Takva je i ilirska kraljica Teuta. Povjesničari o Teuti pišu oprečno. Tako, primjerice, Polibije općenito o Ilirima piše ističući njihove mentalne slabosti, a kraljicu Teutu opisuje oholom, kratkovidnom, nerazboritom, strastvenom, naglom, taštom. Pri tome treba imati na umu da je Polibije negativno opisivao one narode koje su Rimljani osvojili kao i one koje su Rimljani planirali osvojiti. Na taj način Polibije je opravdavao rimske vojne pohode i pokoravanje drugih naroda. Međutim, Apijan Aleksandrijski Teutu opisuje kao razboritu i oštroumnu vladaricu.

Oko kraljice Teute narod je kroz minula vremena ispleo predaje koje se pripovijedaju i u naše vrijeme. O Teuti se pripovijeda kao najljepšoj kraljici koja je bila kći ljekaruše iz Narone. Kad se ujedinitelj ilirskih zemalja kralj Agron razbolio, došao je k toj ljekaruši, vidio Teutu, zaljubio se u nju i oženio je. Nadahnuti predajama koje su čuli od svojih očeva i djedova neki su autori istkali svoje (knjiške) predaje. Takvi su, primjerice u ovom radu Tomislav Čužić i Grgo Mikulić. Agron je umro 231. godine pr. Kr., a Ilirsko kraljevstvo naslijedila je njegova supruga Teuta. Prema predajama Teuta je stolovala u Dolu na Hvaru, Svecu (nekadašnji otok Sveti Andrija) kod Visa, Jezeru kod Jajca, Borku kod Širokoga Brijega i Risnu u bokokotorskom zaljevu. Vrlo brzo je došla u sukob s Rimljanima koji su je porazili. Ilirski vojni zapovjednik Demetrije Hvaranin otkazao je poslušnost Teuti i priklonio se Rimljanima. Teuta je bila prisiljena povući se u prijestolnicu u Risnu. Prema predajama na Visu Teuta je, ne mogavši gledati kako Rimljani pustoše njezino kraljevstvo, skončala na Svecu bacivši se iz svoje utvrde. U Boki kotorskoj i drugim krajevima u Crnoj Gori pripovijeda se da je Teuta skončala bacivši se sa stijene iznad Risna. Ta stijena i danas se zove Teutina stijena. Hrvati u Crnoj Gori pripovijedaju da se Teuta bacila sa stijene i da je sutradan na obali mora nađena mrtva. Zanimljivo je da Crnogorci pripovijedaju da je Teuta sa stijene uznesena na nebo. U okolici Ploča ribari se utječu Teuti da ih spasi za velikoga nevremena. Navedene i interpretirane predaje u ovom radu kroz minula vremena podržavaju mikrotoponimi nazvani po kraljici Teuti, ostatci njezinih dvora, arheološka nalazišta.

⁹¹ Usp. Božanić, *nav. dj.*, 12.

Marko Dragić*

Croatian Historical and Etiological Tales about Illyrian Queen Teuta

Summary

King Agron, the unifier of the Illyrian lands, died in the year 231 B.C. and was inherited by his wife Teuta. Through time people have woven tales about queen Teuta that are told even nowadays. Teuta is said to be the most beautiful queen and daughter of a medicine woman from Naron. According to tales, Teuta resided on Šolta, in Dol on Hvar, on Svetac near Vis (once called the island of St. Andrew), in Jezero near Jajce, Borak near Široki Brijeg and in Risan in the Bay of Kotor. She soon came in conflict with the Romans and was defeated. Illyrian military commander Demetrius of Pharos disobeyed Teuta and sided with the Romans. According to the tales from Vis, Teuta, not being able to stand watching the Romans pillage her kingdom, ended her life on Svetac by jumping out of her fort. In the Bay of Kotor and other parts of Montenegro it is told that Teuta jumped from a cliff above Risan. The paper cites and interprets about forty historical and etiological tales which were recorded from 2001 to 2017. The tales were originally recorded in Croatia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro.

Key words: Illyrian kingdom, Romans, Teuta's tragic fate, remains of Teuta's palaces.

(*na engl. prev.* Nikola Sunara)

* Marko Dragić, PhD, Full Prof., Head of the Department for Literature and Culture and the head of the Module for Literature and Culture at the Postgraduate Doctoral Study in Humanities at the Faculty of Humanities and Social Sciences at the University of Split; Address: Poljička 35, HR-21000 Split, Croatia; E-mail: mdragic@ffst.hr.